

Värvilise maailma väljendused keeles ja folklooris

Piret Voolaid

Ajakirja *Mäetagused* käesolev erinumber on pühendatud meid ümbritsevale värvikirevale maailmale, tähelepanu all on värvid – värvinimetused, värvide sümboolsed ja sotsiaalsed tähendused ja väljendused, nende kujunemine – nii folklooris kui ka keeles laiemalt.

Erinumbri idee tekkis praktilisest pedagoogilisest vajadusest, nimelt ühest 2014. aastal Eesti Kirjandusmuuseumis toimunud koolitusest, mille eesmärk oli tutvustada lasteaiaõpetajatele võimalusi, kuidas õpetada lastele emakeelt ja värvinimetusi muuhulgas rahvaluuletekstide kaudu (vt Voolaid: *Mäetagused* 59, lk 165–166, veebiadress <http://www.folklore.ee/tagused/nr59/u03.pdf>). Kõigi selle numbri värviteemaliste artiklite autorid esinesid koolitusel populaarses stiilis ettekannetega, mida oleks olnud kahju jätta akadeemilises vormis edasi arendamata ja avaldamata. Algse idee üheks oluliseks verstapostiks kujunes ka 2016. aasta juunis Eesti Kirjandusmuuseumis toimunud konverents “Suur maalritöö: keelest ja meelest”, millega tähistati keeleteadlase Urmas Sutropi 60. sünnipäeva (konverentsi kava, ettekannete teesid ja esitlusfailid vt <http://www.folklore.ee/rl/fo/konve/2016/suurmaalritoo/>). Kahtlemata seostub juubilaril varasematest uurimisvaldkondadest üks olulisemaid värvidega, sh põhivärvinimetuste teooriaga, mistõttu olid ka mitmed teadusettevõtted inspireeritud värviteemaatikast.

Tiiu Jaago, kelle varasemad tööd värvinimetustest ja nende kujundilisest osast regilaulus (nt regivärsilises pulmalaulus) ilmusid juba 1980. aastatel, analüüsib värvinime *punane* esinemist Tartu- ja Läänemaa regilauludes lähtuvalt vormelikontseptsioonist, mille järgi käsitletakse regilaulu sõnavara mitte üksikute sõnade, vaid leksikaalselt kokkukuuluvate püsiseoste kaudu. Ilmneb, et *punane* esineb alati vormellikus seoses, olgu selleks siis kas alliteratsioonivormel või paralleelismivormel, teatud motiivid või teemad.

Kahes artiklis on tähelepanu all värvide kasutusala muinasjutus.

Kärrri Toomeos-Orglaan uurib lähemalt värvuste esinemist ja värvuste abil loodavaid assotsiatsioone eesti imemuinasjuttudes. Autor järeldab, et tegelast, olendit või eset kirjeldav värvus ei iseloomusta üksnes kirjeldatu külge, vaid võib anda vihjeid ka selle sisemise olemuse kohta ning luua lisatähendusi.

Urmas Sutrop keskendub värvinimedele ja värvidele vendade Grimmide muinasjutu “Lumivalguke” kolmes variandis. Tulipunktis on värvide ja värvinimede tähendused ning nii nimede kui ka tähenduste muutumine. Struktuurse meetodi abil analüüsib autor värvide ja nende nimede sümboolseid tähenduste opositsioone nagu sees ja väljas, valgus ja pimedus, elu ja surm, loogiline ja mütoloogiline. Samas ilmneb, et tegemist pole ainult lihtsate binaarsete opositsioonidega, vaid esteetiliste kaalutlustega, kuivõrd vennad Grimmid pidasid värve must, valge ja punane ilusateks, Jacob Grimmi kirjeldusel poesia kolmeks värviks.

Piret Voolaid analüüsib värvisõnade esinemis(sagedus)t ja kujundiloomet kolmes levinumas mõistatuste alaliigis – klassikalistes mõistatustes, keerdküsimustes ja piltmõistatustes. Värvid on klassikaliste mõistatuste kujundiloomes mõistatuse objekti, eseme või nähtuse kirjeldamisel ja lahendivihje andmisel üks esmaseid tunnuseid. Keerd- ehk naljaküsimused ja piltmõistatused on keskendunud enam huumorile ja neis väljendatakse värvuste kaudu kultuuri-stereotüüpe.

Keeleteadlane Vilja Oja, kes on pika teadlasekarjääri vältel värvinimetuste eri aspekte käsitlevaid publikatsioone avaldanud umbes 40, annab oma seekordse uurimusega süsteemse ülevaate värvinimede moodustamisviisidest (juursõnad, tuletised, liitnimetused) eesti kirjakeele ja murrete baasil. Värvuste nimetamismotiivid seostuvad põhiliselt kas mingi värvilise objektiga, millega kirjeldatavat värvi võrreldakse, või ainega, mida värvimisel kasutatakse.

Usundi rubriigis kirjutab Linda Eek eestikeelsest katehheesist (usuõpetusest) Eesti õigeusu kirikutes – Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikus ja Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu kirikus. Autor teeb religioonisotsioloogilise uurimise käigus kogutud intervjuude põhjal ülevaate vaimulike erinevatest seisukohtadest ning esitab eestikeelse katehheesi üldised suundumused ja kitsaskohad.

Mõnevõrra haakub erinumbri juhtliiniga ka ajakirja ülevaaterubriik, milles värvitemaatikat puudutavad kaks kirjutist. 7. juunil tähistas 60. sünnipäeva Eesti Kirjandusmuuseumi direktor, Tartu Ülikooli antropoloogilise ja etnolingvistika professor Urmas Sutrop, kellega tehtud intervjuus on juttu värviteemast, põhivärvinimedest, mis on olnud pikka aega intervjuueeritava peamisi uurimishuvisid. Eesti Rahva Muuseumi peakunstnik Jane Liiv ja güid-metoodik Virve Tuubel teevad ülevaate muuseumis aastail 1994–2015 avatud püsinaäituse juurde kuulunud populaarsest haridusprogrammist ja õppematerjalist “Kirju-mirju värvimaailm”, mille sihiks oli õpetada värve eesti rahvakultuuris ja värvisõnu eesti keeles, pakkuda täiendust kohustuslikule kooliprogrammile.